

Attila İlhan (1925-2005)

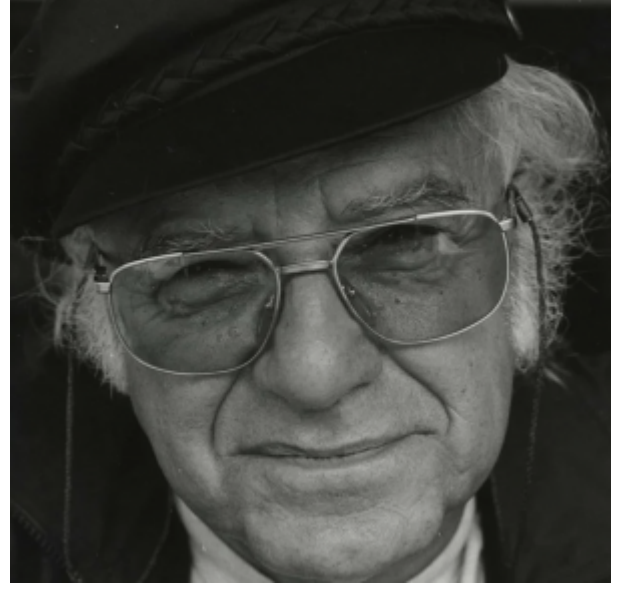
Attila İlhan, 15 Haziran 1925'te Menemen'de dünyaya gelmiştir. Babası Muharrem Bedrettin Bey, divan edebiyatına olan ilgisi ve hukukçu kimliğiyle görece seçkin, daha doğru bir ifade ile eğitilmiş bir figürken; annesi Perihan Hanım daha taşralı bir yapıyı temsil eden ancak bu taşralılık özelliklerini Anadolu'nun kültürel çeşitliliği olarak içinde barındıran bir kişiliktir. Anne ve babasındaki bu farklılıklar, Attila İlhan'ın edebi ve düşünsel kimliğine derin etkilerde bulunmuş; ona, sonraki yıllarda eserlerine ve hayata bakış açısına yansıtacak zengin bir perspektif kazandırmıştır.

İlhan'ın eğitim hayatı, sık sık ailesinin göçleri ve babasının tayinleri nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bu kesintiler İlhan'a küçük yaşlarda Anadolu'nun farklı bölgelerini tanıma fırsatı sağlamıştır.

1932'de Karşıyaka Cumhuriyet İlkokulu'na başlamıştır. 5 yıllık ilkokul günlerinin tamamını Karşıyaka'da geçirmiştir. İlkokulun bitmesinin ardından, babasının Konya Ilgın ilçesinde kaymakamlıkta çalışmak için tayin istemesi üzerine aile Konya'ya taşınmıştır. Ancak Konya'da ortaokulu içinde barındıran tek yer Konya Lisesi'dir; lisenin de kontenjanı dolu olduğu için 1937-1938 eğitim öğretim yılında okula gidememiştir. Anılarında bu okula gidemediği dönemde, Ilgın İlkokulu'nda birinci sınıf öğrencilerine okuma yazma öğrettiğini ifade etmiştir. Yine bu dönemde bölge insanları ile kurduğu yakın ilişkiler, onun ilerleyen yıllarda eserlerinde sıkça ele alacağı halkın gerçeklerini derinlemesine anlamasının ilk kıvılcımını çakmıştır.

1941'de İzmir Atatürk Lisesi'nde birinci sınıfa başlamışken, Nazım Hikmet'in eserleriyle tanışması İlhan'ın edebi yolculuğunda bir dönüm noktası olmuştur. Nazım Hikmet'in "Gece Gelen Mektup" ve "Taranta Babu'ya Mektuplar" gibi eserlerini defterine yazarak ezberleyen İlhan, bu eserlerdeki sosyalist düşüncelerden etkilenmiş ve bu durum, sevdiği kız Vacide'ye yazdığı aşk mektuplarına yansımıştır. Mektuplarda yer alan Nazım şiirlerinden dolayı "komünist propaganda ve örgüt üyeliği" suçlamasıyla gözaltına alınmıştır. Yargılama süreci İlhan'ın Türk mahkemeleri önünde komünist olduğunu tescillemiştir. İki hafta gözaltı ve iki ay hapislik dönemi, cezasına yeter sayılmış ve "Türkiye'nin hiçbir yerinde okuyamaz" diye bir belge verilerek cezaevinden salıverilmiştir. Artık kendi deyimiyle "müseccel bir komünisttir". Bu olay, onun yaşamında önemli bir kırılma noktası olmuş, düşünsel evrimini hızlandırmıştır.

1941-1943 yılları arasında Danıştay'da hala davası sürerken, İlhan babasının görevi dolayısıyla Osmaniye'nin Bahçe ilçesine, oradan da tekrar İzmir'e gitmiştir. Okula gitmediği bir-iki yıl vardır hayatında. Bu arada hem Adana'da hem de

Attila İlhan

İzmir’de çokça okumuş ve Fransızcasını geliştirmiştir. Her ne kadar Danıştay 1943’te kararı bozmuş olsa da eski okulu Atatürk Lisesi onu almak istememiştir. İzmir’deki başka okullarda da sorunlar yaşanmıştır. Bu sıkıntıların ardından, amcasının desteği ile İstanbul’a gelmiş ve Işık Lisesi’ne kaydolmuştur.

Attila İlhan, henüz liseden mezun olmadan 1946 yılında CHP’nin düzenlediği şiir yarışmasında ikinci olan “Cebberoğlu Muhammed” şiiriyle edebiyat dünyasına adım atmıştır. 1948’de ise ilk şiir kitabı “Duvar”ı yayımlamıştır. *Duvar*’ın yayınlanmasının ardından çok zaman geçmeden Attila’nın “Birinci Paris günleri” başlamıştır.

1949’da ailesine Sorbonne Üniversitesi’nde eğitim göreceğini söyleyerek Paris’e gitmiş ve burada hapiste olan Nazım Hikmet’in serbest bırakılması için uluslararası kamuoyu oluşturma çabalarına katılmıştır. Attila İlhan’ın 1949 sonu ve 1950 ortasına denk gelen ilk Paris günleri, onun düşünsel ve sanatsal gelişiminde belirleyici bir yere sahiptir. Bu dönem Nazım Hikmet’i serbest bırakılabilmek için uluslararası bir kampanya yürüttüğü, Jean-Paul Sartre ve Marguerite Duras gibi entelektüellerle tanıştığı, Nazım Hikmet’in şiirlerini Fransızcaya çevirdiği ve “Les Temps Modernes” dergisinde yayımlattığı yoğun bir mücadele dönemidir. Paris’teki ilk günlerinde Fransız sosyalist çevreleriyle kurduğu ilişkiler, sosyalizmle ilgili duygu temelli yaklaşımını daha kuramsal bir düzeye taşımıştır. Bu süreçte, kendisi gibi genç devrimcilerle birlikte “İlerici Jön Türkler Birliği” adını verdikleri bir grup içinde aktif olmuştur. “Margot” isimli Fransız bir kadınla kurduğu dostluk ise onun feminizm, cinsellik ve eşcinsellik gibi konularda daha geniş bir perspektif kazanmasını sağlamıştır.

1951 ağustosunda başlayan ve 1953’e değin süren “ikinci Paris dönemi”, daha derin bir kuramsal öğrenme ve bireysel keşif süreci olmuştur. Bu dönemde, Fransız sosyalizmi ile Asya/doğu tipi sosyalizm arasında karşılaştırmalar yaparak, sosyalist teori üzerindeki görüşlerini genişletmiştir. Maria Missakian isimli Ermeni asıllı bir kadınla kurduğu dostluk, sanat ve estetik üzerine derin sohbetlerle beslenmiştir. Missakian ile olan ilişkisi sırasında, Paris’in sanat galerileri, sinemaları ve edebiyat çevrelerinde aktif rol oynamış, bu dönemdeki deneyimlerini “Abbas Yolcu” gibi eserlerinde yansıtmıştır. Ayrıca Marksizm’in farklı yorumlarını inceleme fırsatı bulan İlhan, bu yıllarda Fransız sosyalistler Jean Jaurès ve Jules Guesde gibi isimlerin eserlerini okuyarak Fransızca yeterliliğini artırmıştır.

1957’de askerlik hizmeti için bulunduğu Erzincan’da, Anadolu’nun sosyal dokusunu yakından gözlemlemiş ve “Kurtlar Sofrası” adlı romanını yazmaya başlamıştır.

“Üçüncü ve son Paris dönemi” 1962’de başlamış ve 1965 nisanında sona ermiştir. Bu yıllar daha bireysel bir yoğunlaşma sürecini içermiştir. Fransız entelektüel çevrelerinde daha derinlemesine yer alan İlhan, bu dönemde hem sanat hem de siyaset konularında kendini geliştirmiştir. Türklerden uzak bir çevrede kendini tamamen Fransızca yazmaya ve düşünmeye adanmıştır. Bu dönemde, “Bıçağın Ucu” romanını Fransızca yazmaya başlamış ve eserini Feminist yazar Simone de Beauvoir’a gösterme fırsatı bulmuştur. Beauvoir’ın olumlu geri dönüşleri, onun edebi özgüvenini artırmıştır. Ayrıca bu dönemde, cinsellik ve diyalektik üzerine araştırmalar yapmış, Paris’teki 1960’ların toplumsal hareketlerinden etkilenmiştir.

Paris’teki üç farklı dönemi boyunca Attila İlhan, sosyalizm, sanat, feminizm ve birey-toplum ilişkisi gibi konularda farklı bakış açıları geliştirmiştir. Bu deneyimler hem edebi eserlerine hem de siyasi duruşuna derin etkiler yapmıştır.

1960’lı yıllar, Attila İlhan’ın hem edebi hem de siyasi olarak en üretken dönemlerinden biri olmuştur. Demokrat İzmir gazetesinde yayımlanan yazıları, dönemin siyasi atmosferine dair keskin eleştiriler içerirken, “Hangi Sol” ve “Hangi Batı” gibi eserleriyle ideolojik tartışmalara yön vermiştir. Bu yıllarda Yeşilçam’da senarist olarak da faaliyet göstermiş,

“Yalnızlar Rıhtımı” filmiyle dikkat çekmiştir. Ancak sinemadaki üretimleri, onun toplumcu gerçekçi çizgisini tam olarak yansıtamamıştır. Piyasanın istediği ile İlhan’ın sunduğu birbirinden farklıdır. Sinema ile de arasına böyle bir soğukluk girmiştir.

1970’lerde “Ben Sana Mecburum” ve “Elde Var Hüzün” gibi şiir kitapları, İlhan’ın bireysel ve toplumsal duyarlılıkları harmanladığı eserler olarak öne çıkmıştır. “Kemalist-Marksist” bir bakış açısıyla yazdığı yazılar ve şiirlerle, dönemin siyasi ve toplumsal olaylarına eleştirel bir yaklaşım sunmuştur. 1973’te Bilgi Yayınevi’nin danışmanlığını üstlenerek Ankara’ya taşınmış, 1981’e kadar Ankara’da ikamet etmiştir. 1980’lerde TRT’de hazırladığı belgesel programlarla geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış; “Sekiz Sütuna Manşet” ve “Kartallar Yüksek Uçar” gibi dizilerle televizyon dünyasında da önemli bir yer edinmiştir.

1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin dağılmasını sosyalizmin sonu olarak değil, yeni bir başlangıç olarak değerlendiren İlhan, “Sosyalizm Asıl Şimdi” adlı eseriyle bu görüşlerini dile getirmiştir. Aynı dönemde “Hangi Laiklik” ve “Hangi Küreselleşme” gibi eserlerle toplumsal ve siyasi konuları ele almayı sürdürmüştür. İlhan’ın yazıları ve şiirleri, bireysel acılardan toplumsal sorunlara uzanan geniş bir perspektif sunmuş, okuyucularına her zaman farklı bir bakış açısı kazandırmayı başarmıştır.

2000’li yıllarda da üretkenliğini sürdüren Attila İlhan, “Bir Sap Kırmızı Karanfil” adlı kitabıyla poetik gözlemlerini derinleştirmiş, “Sultan Galiyev: Asya’da Dolaşan Hayalet” adlı eseriyle mazlum milletlerin bağımsızlık mücadelesine dair çarpıcı analizler yapmıştır.

10 Ekim 2005’te hayata veda eden Attila İlhan, ardında çok sayıda şiir, roman, deneme ve senaryo bırakmıştır. Türk edebiyatının bu önemli figürü, bireysel ile toplumsal olanı ustaca birleştiren eserleriyle, eleştirel düşünce yapısıyla ve çok yönlü kimliğiyle hafızalarda kalmıştır. Onun eserleri, yalnızca edebi bir miras değil, aynı zamanda bir düşünce sistemi ve mücadele ruhu olarak yaşamaya devam etmektedir.

Şiir kitapları:

Duvar (İşıl Matbaası 1948), Sisler Bulvarı (Seçilmiş Hikayeler Dergisi Yayınları 1954), Yağmur Kaçağı (Seçilmiş Hikayeler Dergisi Yayınları 1955), Ben Sana Mecburum (Ataç 1960), Bela Çiçeği (Ataç 1962), Yasak Sevişmek (Bilgi 1968), Tutuklunun Günlüğü (Bilgi 1973), Böyle Bir Sevmek (Bilgi 1977), Elde Var Hüzün (Adam 1982), Korkunun Krallığı (Bilgi 1987), Ayrılık Sevdaya Dahil (Bilgi 1993), Kimi Sevsem Sensin (İş Bankası Kültür 2002)

Roman, Öykü ve Gezi:

Sokaktaki Adam (Seçilmiş Hikayeler Dergisi Yayınları 1953), Zenciler Birbirine Benzemez (Dost 1957), Abbas Yolcu (Dost 1957), Kurtlar Sofrası (Ataç 1963), Bıçağın Ucu (Bilgi 1973), Sırtlan Payı (Bilgi 1974), Yaraya Tuz Basmak (Bilgi, 1978), Fena Halde Leman (Karacan 1980), Dersaadet’te Sabah Ezanları (Bilgi 1981), Haco Hanım Vay (Altın 1984), O Karanlıkta Biz (Bilgi 1988), Yengecin Kıskaçı (Bilgi 1999), Allahın Süngüleri-Reis Paşa (İş Bankası Kültür 2002), Gazi Paşa (İş Bankası Kültür 2005)

Senaryolar:

Yalnızlar Rıhtımı (1959), Ateşten Damla (1960), Şoför Nebahat (1960), Devlerin Öfkesi (1960), Rifat Diye Biri (1962), Ver Elini İstanbul (1962), Sekiz Sütuna Manşet (6 Bölüm Dizi 1982), Kartallar Yüksek Uçar (12 Bölüm Dizi 1983), Yarın Artık Bugündür (12 Bölüm Dizi 1987), Yıldızlar Gece Büyür (16 Bölüm Dizi, 1991), Tele-Flaş (26 Bölüm Dizi 1992)

Düşün Kitapları:

Hangi Sol? (Varlık 1970), Hangi Batı? (Bilgi 1972), Faşizmin Ayak Sesleri (Bilgi 1975), Hangi Seks (Bilgi 1976), Gerçekçilik Savaşı (Yazko 1980), Hangi Sağ (Bilgi 1980), Batı'nın "Deli Gömleği" (Karacan 1981), Hangi Atatürk (Bilgi 1981), "İkinci Yeni" Savaşı (Yazko 1983), Sağım Solum Sobe (Özgür 1985), Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler (Özgür 1985), Ulusal Kültür Savaşı (Özgür 1986), Sosyalizm Asıl Şimdi (BDS 1991), Aydınlar Savaşı (BDS 1991), Kadınlar Savaşı (BDS 1992), Hangi Edebiyat (Bilgi 1993), Hangi Laiklik (Bilgi 1995), Hangi Küreselleşme (Bilgi 1997), Bir Sap Kırmızı Karanfil (Bilgi 1998), Ufkun Arkasını Görebilmek (Bilgi 1999), Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet (Bilgi 2000), Dönek Bereketi (İş Bankası Kültür Yayınları 2002), Yıldız Hilâl ve Kalpak (İş Bankası Kültür Yayınları 2004), O Sarışın Kurt (İş Bankası Kültür Yayınları 2007).

Mert KİP

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aliye, Zeynep, **Mavi Adam: Attila İlhan'la Söyleşiler**, Bilgi Yayınları, Ankara 2001.

Ankara, Zeynep, **Yalnız Şövalye Attila İlhan**, Bilgi Yayınları, Ankara 1996.

Bulut, Arslan, **Türkçü-Devrimci Diyalogu: Doğu Perinçek ve Attila İlhan'la Röportaj**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Cevizoğlu, Hulki, **Bütün Kaleler Zaptedilmedi: Attila İlhan'la Birkaç Saat**, Cevizkabağı Yayınları, Ankara 2004.

Ciravoğlu, Öner, **Büyük Yolların Haydutu: Fotoğraflarla Attila İlhan'ın Yaşam Öyküsü**, Sel Yayıncılık, İstanbul 1997.

Çelik, Yakup (Ed), **Attila İlhan Armağanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

İleri, Selim, **Nam'ı Diğer Kaptan: Attila İlhan'ı Dinledim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002.

Manisalı, Erol, **Attila İlhan'la 1000 Saat**, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

Sarmaşık, Belgin (der.), **Attila İlhan'a Edebiyat Dünyasından Mektuplar**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2001.

Makaleler

Armağan, Yalçın, "Image'dan İmge'ye Attilâ İlhan'ın Edebiyat Savaşı", **Erdem**, S 67, Aralık 2014.

Kozlu, Zeynep Gözde, "Attila İlhan'ın Şiirlerinde Divan Şiiri Geleneğinin Etkisi Var mıdır?", **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, 5 (31), 2018.

Yalçınkaya, Mehmet, "Attila İlhan'ın Mavi Dergisindeki Sosyal Realizm Yazıları", **Kadim Akademi SBD**, 2/1 (Haziran 2018).

Tezler

Bal Esen, Esra, **Attila İlhan'a göre Kültür Dil ve Eğitim**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.

Reyhan, Hakan, **Türk Siyasal Düşünce Hayatında Attilâ İlhan**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2010.

Kip, Mert, **Türk Aydın Tipolojisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Cemil Meriç ve Attila İlhan**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2024.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/attila-ilhan-1925-2005/?pdf=7765> adresinden erişilmiştir